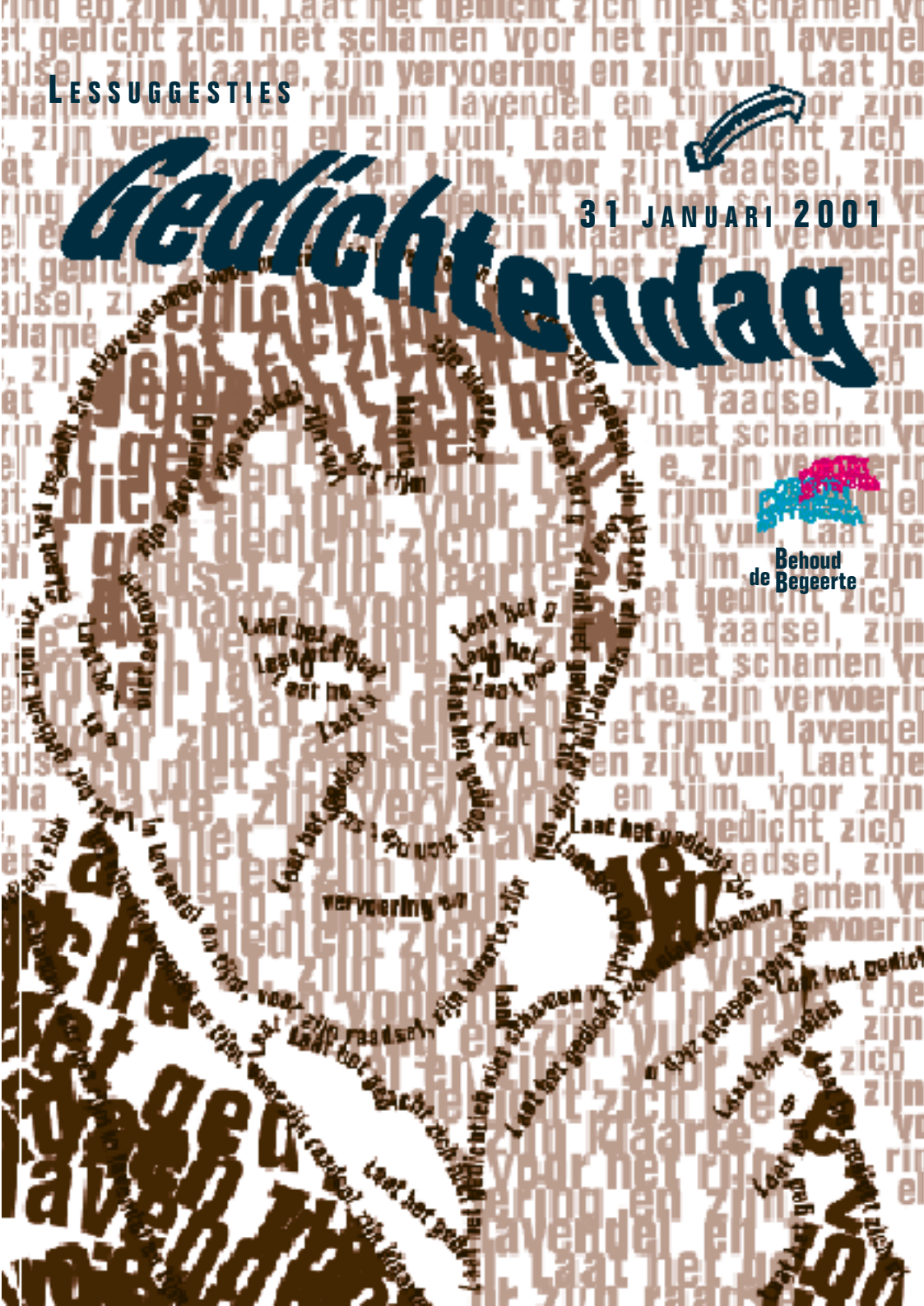
LESSUGGESTIES

gedichtendag

31 JANUARI 2001

Handige adressen

Stichting Poetry International
William Boothlaan 4
NL-3012 VJ Rotterdam
telefoon +31 (0)10 282 27 77
www.poetry.nl
*** coördineert Gedichtendag in Nederland en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival.**

vzw Behoud de Begeerte
Congresstraat 67
B-2060 Antwerpen
Telefoon +32 (0)3 272 40 41
*** coördineert Gedichtendag in Vlaanderen**

Stichting Doe Maar Dicht Maar
Postbus 41015
NL-9701 CA GRONINGEN
telefoon +31 (0)50 313 84 33
*** organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.**

Stichting Schrijvers School Samenleving
Huddestraat 7
NL-1018 HB Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 49 23
*** bemiddelt bij schrijversbezoeken aan school in Nederland**

Vlaams Fonds voor de Letteren
Generaal Capiaumontstraat 11, bus 5
B-2600 Berchem
telefoon +32 (0)3 270 31 69
*** bemiddelt bij schrijversbezoeken aan school in Vlaanderen**

Stichting Plint
Postbus 164
NL-5600 AD Eindhoven
telefoon +31 (0)40 245 40 01
*** voor onder andere poëzieposters, ansichtkaarten**

Rivendell Po-T-Shirts
Zwaluw 17
NL-3435 AA NIEUWEGEIN
telefoon +31 (0)30 604 29 68
*** voor bestelling van t-shirts met gedichten**

Inhoud

Hoe deze lessuggesties te gebruiken		2
I	Gebruksaanwijzig	3
II	Hic enda thu	8
III	Turdus viscivorus	15
Wat nog meer te doen met poëzie		20

Hoe deze lessuggesties te gebruiken

Op 31 januari 2002 is het voor de derde keer Gedichtendag. Een dag lang staan Nederland en Vlaanderen in het teken van de poëzie. Op tal van plaatsen zijn gedichten te horen, te lezen en te zien.

Speciaal voor het voortgezet en secundair onderwijs zijn deze lessuggesties samengesteld. Ze hebben betrekking op drie onderwerpen: de verhouding tussen gedichten en de werkelijkheid ('Gebruksaanwijzig'), de liefde en liefdesgedichten ('Hic enda thu') en dierpoëzie ('Turdus viscivorus'). Per onderwerp is er genoeg materiaal voor een hele reeks lessen, maar elk onderwerp bevat ook genoeg losse delen die desgewenst afzonderlijk in een lesuur besproken kunnen worden. Er is van alles wat: losse opmerkingen om de gedachten te prikkelen, afzonderlijke gedichten, gedichten in samenhang, vragen, tips, in verschillende vormen van uitgebreidheid. Een dwingende volgorde is er niet – niet in de opeenvolging van de drie onderwerpen, en ook niet binnen de onderwerpen zelf. Vrijwel alle onderdelen kunnen ook los behandeld worden.

Voor zover er een algemene gedachte aan deze suggesties ten grondslag ligt, is het deze: dat poëzie een kwestie van plezier is, dat poëzie in alle tijden en op alle plaatsen te vinden is en dat ze zich in allerlei vormen kan voordoen, van de meest muzikale tot de meest prozaïsche. En voor zover deze drie lessen een bedoeling hebben, dan is het dat ze de leerlingen laten kennismaken met veel verschillende vormen van poëzie, en dat ze aanzetten tot zelf lezen.

I GEBRUKSAANWIJZIG

Poëzie is overal te vinden. In bundels, in schoolboeken, in liedjes, in brieven, op zolderkamers en op het podium, maar ook op allerlei andere plekken waar je het niet verwacht. Het recept, de toelichting, de instructie, de gebruiksaanwijzing: het lijken bij uitstek teksten die zich niet op typisch dichterlijke zaken als de verbeelding, de fantasie, de vlucht uit de realiteit richten, maar op direct nut in het dagelijks leven. Toch kan er ook in deze teksten uit de alledaagse werkelijkheid wel eens onbedoeld poëzie sluipen, voor wie er althans oog voor heeft, zeker in het genre van de haastig en dus gebrekkig vertaalde gebruiksaanwijzing. Ilja Leonard Pfeijffer doet er zijn voordeel mee in het volgende sonnet:

GEBRUKSAANWIJZIG

gelukwens op u aankop van de wonderW™
voor ingebrukneem steker in contact
bevestigen met aardding (kopcontract
garant voor hoogspan) wacht u voor stap 2

tot warschuwlam epifaneert dan zet
(zie weergaaf) moederknoop in onstand tegen
de klok verschakel pal met neerdruk (9)
zinkrecht ops pel: u aankop is gered

vals onhoorlijk borrel borrel binnen
buikig van u wonderW™ aanhoord
gewis ontzekering vervolg bevelen

in val bestandig onvertoon of minnen
functioneren staken en zovoort
de maker van beklach in hoogte stelen

Uit: Raster 92, De Bezige Bij, Amsterdam, 2000

Een eerste bespreking van dit sonnet kan bestaan uit het reconstrueren van de oorspronkelijk bedoelde tekst. Regel 1: daar had vermoedelijk moeten staan: gelukgewenst met de (of uw) aankoop van de wonder W. Regel 2-3: voor ingebruikneming dient de stekker in een geaard stopcontact te worden gestoken. 'Kopcontract' (regel 3) is vermoedelijk 'koopcontract'. 'Epifaneren' (regel 5) is waarschijnlijk 'oplichten'. 'Moederknoop': 'hoofdschakelaar'? 'Zinkrecht': 'loodrecht, verticaal'. 'Aankop' is 'aankoop'. 'Gered' is 'gereed'.

Het gedicht van Pfeijffer is een ideaal gedicht om woord voor woord, regel voor regel te behandelen en van een voorlopige interpretatie te voorzien. Uit welke taal zou deze 'gebruksaanwijzig' vertaald zijn? En wat zou de WonderW™ voor geweldig apparaat zijn?

Daarna kan ook de vorm onder de loep worden genomen: het vreemde contrast tussen de krukkige gebruiksaanwijzing en de keurige sonnetstructuur. Loop het rijmschema langs en zie het bijzondere rijm W – 2 in de eerste strofe en tegen – (9) in de tweede. Zie de mooie wending, ook wel *chute* genoemd, tussen octaaf en sextet. Zijn er redenen te verzinnen voor de witregelverdeling?

In deze sonnetvorm stond het gedicht op het omslag van het nummer van het tijdschrift *Raster* dat gewijd was aan het vreemde genre van het nuttige gedicht. Ilja Leonard Pfeijffer nam de tekst later ook op in zijn bundel *Het glimpen van de welkwiek* (De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen, 2001), maar nu als motto, voorin de bundel, en opvallend genoeg niet in de vorm van een sonnet, maar als prozatekst. Door er een motto van te maken wordt het gedicht ook een soort ironisch commentaar vooraf van de dichter bij zijn bundel, tevens waarschuwing aan de lezer: 'gelukwens op u aankop' en 'u aankop is gered', maar ook: 'u aankop is gered vals'. En als de lezer problemen met deze aankoop heeft dan moet hij de dichter maar een brief schrijven, dat wil zeggen: 'de maker van beklach in hoogte stelen.'

Het is een mooi voorbeeld van de wisselende verhouding tussen gebruikstekst en siertekst, inhoud en vorm, nut en onzin – een verhouding waar het in poëzie altijd om gaat. Een functionele prozatekst verliest eerst, door een krakkemikkige vertaling, zijn functie: niemand kan deze gebruiksaanwijzing nog begrijpen. Van deze betekenisloze rest wordt vervolgens een keurig, en daardoor ook meteen humoristisch sonnet gemaakt. En daarna verandert de dichter deze poëzie weer in proza, met zelfs een zekere functie: een gebruiksaanwijzing voor de lezer van een poëziebundel.

Poëzie en proza: ze hebben elkaar nodig, kunnen niet zonder elkaar, maar bestrijden elkaar ook. Het is een kwestie van aantrekking en afstoting. Iedereen die dicht onttrekt zich hoe dan ook toch even aan de wereld en de werkelijkheid en het heden, maar er zijn veel dichters die juist daarom moeite doen hun gedichten weer zo veel mogelijk tot die werkelijkheid te laten behoren of quasi ter plekke, in het hier en nu, te laten ontstaan.

Er is bijvoorbeeld geëngageerde poëzie: gericht op de actualiteit, met de duidelijke bedoeling iets voor elkaar te krijgen.

Er is bijvoorbeeld experimentele poëzie die niet een van tevoren bedacht verhaal wil vertellen of een
4 al bestaande gedachte of idee of les wil uitdrukken, maar ter plekke, gaande het gedicht, iets wil laten ontstaan. De term 'experimenteel' moet dan niet in verband worden gebracht met 'experiment', maar met het Engelse woord *experience*, ervaring. Het gedicht is geen beschrijving van een ervaring, maar het is de ervaring zelf.

Er is bijvoorbeeld realistische poëzie die probeert de werkelijkheid zonder bewerking en zonder interpretatie de poëzie binnen te halen – door eenvoudigweg fragmenten uit die werkelijkheid ongewijzigd over te nemen: allerlei gevonden voorwerpen (objet trouvé's) als boodschappenlijstjes, briefjes, gebruiksaanwijzingen, krantenberichten.

Er is bijvoorbeeld de alleen op het podium bestaande, en op het podium ontstaande poëzie van allerlei met tekst improviserende dichters, zangers, rap-poëten en poetry slam-dichters.

Er is bijvoorbeeld de 'gebeurende poëzie' waarin geprobeerd wordt de beweging van videoclips, computerkunst, films en technologie over te nemen. 'Gedichten die haast allemaal daadwerkelijk plaatsvinden, ergens ver weg van het papier. Deze gebeurende poëzie uit zich in gedichten met een sterk filmisch karakter, alsof het papier beeldscherm is geworden', zo omschreef Ruben van Gogh de nieuwe poëzie in de inleiding bij zijn bloemlezing *Sprong naar de sterren. De laatste generatie dichters van de twintigste eeuw* (Kwadraat, Utrecht, 1999). Het gaat volgens Van Gogh om poëzie met veel beweging: er wordt gelopen, gereisd, gevlogen, gezweefd, gedanst en gesprongen. En ook: veel beweging door in elkaar over-

vloeiende perspectiefwisselingen. ‘De gedichten veranderen haast uit zichzelf, ze *morfen* eigenlijk, van gebeurtenis naar gebeurtenis, van perspectief naar perspectief. (…) De wereld die zo beschreven wordt is niet langer een echte wereld, zij heeft er een virtuele dimensie bij gekregen.’

Een voorbeeld van deze gebeurende poëzie is ‘Aan de rand van de stad’, van diezelfde Ruben van Gogh:

AAN DE RAND VAN DE STAD

woontorens verbannen angstvallig het groen
van de daken, bouwvakkers schreeuwen
elkaar de laatste stand van zaken toe: houdt
het gewas buiten de deur vannacht,
immers, waar gehakt wordt
vallen spaanders, weet je nog?
marsmuziek weerkaatst door de straten, vergaat
in het gras, de stad voorbij, ja, de stad voorbij

afgeschermde veldpartijen, blikjes
cola als fotopropaganda in de sloot,
nauwe wandelpaden, afgezet met
palen en perken, en achter het braakland
het continu gedender van wonen naar
werken, van oorsprong naar dood

ik moet de televisiewereld ingewandeld
zijn, een afgedaalde engel op 1
brengt als dissonante groet
een laatste strohalm te berde
en gaat vervolgens zinderend ten onder,
magistraal, zoals men vroeger zei

– *waar ben je toch, m’n lief* – komt er op
m’n buzzer binnen, verdwaald ben ik,
een vluchteling in niemandsland; een leger
van papier rukt op tussen de bomen,
een eenheid distels hergroepeert zich
rond de stad, en overal is het verboden
om te komen

Uit: *Aan het eind van het begin*. Prometheus, Amsterdam, 2001

Dit is bij uitstek een gedicht waar de lezer doorheen kan lopen. Waar speelt het zich achtereenvolgens af?

Wat betekent, in regel 5-6, 'waar gehakt wordt vallen spaanders'? En wat is de betekenis van die zegswijze hier, in de eerste strofe?

Wat is 'braakland' (regel 12) eigenlijk? Met 'het continu gedender van wonen naar werken' (regel 13-14) zal het continue lawaai van het woon-werk-verkeer bedoeld zijn. Kennelijk komen 'van wonen naar werken' en 'van oorsprong naar dood' op hetzelfde neer. Kunnen we ons daar iets bij voorstellen?

Wat is ook alweer, regel 18, 'een laatste strohalm'? En hoe zou die te berde gebracht kunnen worden, zoals de dichter zegt? Van Dale: iets te berde brengen: iets ter sprake brengen, aanvoeren. En dat dan ook nog eens 'als dissonante groet'?

Wat was een buzzer, regel 22, ook al weer? Nog niet zo lang geleden een nieuw communicatiemiddel, maar nu al weer verouderd. Daar staat het cursieve bericht 'waar ben je toch, m'n lief' tegenover: dat klinkt weer heel traditioneel, als een verzuchting van alle tijden. Denk bijvoorbeeld aan het Egidiuslied ('Egidius, waer bestu bleven?'), en aan Twarres ('Wer bisto').

Door het hele gedicht zijn elementen van oorlog en oorlogsbeeldspraak aan te wijzen. Zie woorden als 'marsmuziek', 'veldpartijen', 'dood', 'niemandsland', 'leger', 'eenheid' en het dubbelzinnige slot: 'verboden / om te komen'.

Waar speelt dit gedicht zich eigenlijk af? In de verbeelding? In de wereld van de televisie: 'ik moet de televisiewereld ingewandeld zijn'? In de werkelijkheid: aan de rand van de stad? In vredestijd of in oorlogstijd? Of valt dat, overeenkomstig de uitgangspunten van de gebeurende poëzie, niet uit te maken en wordt hier eenvoudigweg *gemorfd* van gebeurtenis naar gebeurtenis en van perspectief naar perspectief?

In dezelfde bloemlezing *Sprong naar de sterren* is een gedicht van Hagar Peeters te vinden, waarin de verhouding tussen werkelijkheid en poëzie met zoveel woorden tot onderwerp wordt gemaakt – meer in het bijzonder de verhouding tussen liefde en liefdesgedicht. Het gedicht heeft geen titel; de eerste regel ervan, minus één woord, leverde de titel voor haar bundel *Genoeg gedicht over de liefde vandaag*:

Genoeg gedicht over de liefde voor vandaag
want al schrijvend heb ik de liefde niet bedreven.
Het leven laat zich maar al te graag
liever beschrijven dan beleven.
Die jij van wie ik zo hoog opgeef
die leeft niet behalve zoals ik je opschreef.
Je kust en je verlaat zoals de windhaan draait,
mijn plaat steeds overslaat,
zoals, zoals men zegt, dat in het echte leven gaat.

Al die minnaars met al hun dichtklappende deuren.
Ik zou geen tijd meer hebben, de pen eens op te pakken
als ik mezelf steeds in de spiegel moest keuren

en met naaldhakken aan mijn nagels moest lakken.
Een dichter is nooit te vangen met haar eigen pen.
Steeds heeft zij haar antwoord klaar
want je kwetst haar zoals zij had gepland
al keren haar woorden zich soms tegen haar;
zij zijn minstens zo ontrouw als haar minnaars.

Míjn woorden niet. Die blijven aan mij gekluisterd.
Nooit werd een wreder moeder in de poëzie beluisterd
dan die, die haar kroost op het hart hield gedrukt:
'blijf voor altijd zoals ik het je heb ingefluisterd.'
Maar nee, de inkt kruipt waar hij niet kan gaan
zoals het bloed, in zo veel aan de inkt gelijk.
Dus ik zeg je, toe maar, vlieg dan uit,
maar ga niet met de verkeerde mannen mee naar huis.

Uit: *Genoeg gedicht over de liefde vandaag*. Podium, Amsterdam, 1999

Een eerste bespreking van dit gedicht kan heel goed aan de buitenkant beginnen. Hoeveel regels tellen de drie strofen? Rijmt het gedicht? Is er een rijmschema? Is er een vaste regellengte?

Wat is een windhaan? Wat is een overslaande plaat? En kan een windhaan (waait met alle winden mee) eigenlijk wel met een overslaande plaat (zegt steeds hetzelfde) vergeleken worden? Let op het functionele overslaan van de tekst in het begin van regel 9. Waarom boos worden op een geliefde die even veranderlijk is als een windhaan – als hij toch alleen maar op papier bestaat? Hoe gaat het, 'zoals men zegt', toe in 'het echte leven'?

Bij lezing en bespreking van dit gedicht wordt al snel duidelijk dat het hier toch niet alleen om een eenvoudige tegenstelling tussen schrijven en leven gaat. Welke 'bewegingen' volgt de dichteres hier in haar gedicht? Aanvankelijk lijkt zij tegen het dichten te kiezen, maar hoe gaat het dan verder? Is een dichter wel 'echt' en wel 'te vangen' (regel 14)? En, zo nee, hoe betrouwbaar zijn dan deze regels? Kan deze dichteres wel op haar woord geloofd worden? Haar minnaars zijn ontrouw, zegt zij aan het eind van de tweede strofe, maar blijkbaar zijn haar eigen woorden dat ook. Hoe sluit het begin van de derde strofe ('Mijn woorden niet') daar dan weer bij aan?

In die derde strofe lijkt de dichteres op haar eigen stelligheid te moeten terugkomen. Net als bloed wil ook inkt kruipen waar het niet gaan kan. In de loop van het gedicht is de dichteres van gedachten veranderd. Van een zelfbewuste houding, met strikte opvattingen over de scheiding tussen schrijven en leven (eerste strofe) is zij overgegaan naar een veel weifelender houding: die van een moeder die haar gedichten (haar groot geworden kinderen) nu los moet laten in de wereld – en maar moet hopen dat ze daar de goede mensen (de goede lezers) tegenkomen.

II HIC ENDA THU

De oudste regels in het Nederlands zijn regels over de liefde. En ze zijn ook nog eens afkomstig uit een liefdesgedicht of een liefdesliedje:

hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic
enda thu wat unbidan we nu

Ze dateren uit de elfde / twaalfde eeuw. Ze werden pas in 1933 gevonden, in een bibliotheek in Oxford, en met enige moeite door een taalkundige herkend als een vorm van vroeg Nederlands. Sindsdien werden ze uitgebreid van commentaar voorzien door taal- en letterkundigen. Dit is wat er woord voor woord ongeveer staat:

hebben alle vogels nesten begonnen behalve ik
en jij wat (ver)wachten we nu?

In hedendaags Nederlands: zijn alle vogels aan hun nesten begonnen – behalve ik en jij – waar wachten we nu op? Het is de beginzin van het Nederlands, en ook meteen de beginzin van de Nederlandse literatuur. We hadden het, zoals Gerrit Komrij in zijn boek *In Liefde Bloeyende* over deze regels schreef, slechter kunnen treffen: 't Is een lief ding, dat zinnetje.' Er valt een hoop in te lezen, en dat is ook gedaan sindsdien: van een uiting van heimwee (Vlaamse monnik in het verre Engeland verlangt terug naar het Vlaamse moederhuis) tot een uiting van mystiek godsverlangen. Komrij zelf zou er wel een eerste *gedicht* in willen zien, een heimelijke gedachte van een verliefde monnik, min of meer per ongeluk op papier beland, met zomaar een mooie ritmische opeenvolging: 'Lees het zinnetje zoals het er staat. 't Is een drietrapsraket. Eerst de constatering. *Alle* vogels zijn bezig. Dan de ontkenning, het gemis. *Behalve* ik en jij. Als derde de ongeduldige vraag, de bijna existentiële vraag. Waar wachten we nondedju nog op? Nu! *Die* ritmische en emotionele sequentie, gevat in een metafoor ('ik en jij zijn als vogels'), maakt dat we dit ontglipte, verdwaalde zinnetje geen niemendalletje mogen noemen – het dwangmatig heldere gedachtebeeld, in een spanningsveld van klanken, maakt het tot lyriek, tot een gedicht.'

Hier volgt een andere middeleeuwse tekst. Het is een voorbeeld van een *alba*, een dageraadslied dat de geliefden zingen bij het aanbreken van de dag, als ze samen de nacht hebben doorgebracht en nu tot hun spijt uiteen moeten gaan. Het lied wordt toegeschreven aan de Duitse minnezanger Heinrich von Morungen, uit de eerste helft van de dertiende eeuw. Het heeft een heel subtiele, haast moderne structuur: om beurten blikken de man en de vrouw terug op hun liefdesnacht, en daarbij richten ze het woord niet tot elkaar, maar tot een onzichtbare derde. De sfeer is er een van tedere verwondering, onthutste verliefdheid, steeds afgesloten met de droevige constatering dat het daarna dag werd. In de vertaling van Willem Wilmink:

‘O wee, –
zal mij hierna nooit meer
toeschijnen in de nacht
als een sneeuw zo wit en teer
haar lichaam met zijn pracht?
Ik zag haar lichaam aan
alsof het was ontstaan
uit het licht van de maan.
Toen werd het dag.’

‘O wee, –
zal hij hierna nooit meer
de ochtend hier zien dagen,
zonder dat wij dan weer
in de nanacht moeten klagen:
“O wee, het is voorbij”,
zoals hij ook weer zei
de laatste keer bij mij.
Toen werd het dag.’

‘O wee, –
ze kuste me als ik sliep,
dat heeft ze vaak gedaan
en langs haar wangen liep
dan altijd traan na traan,
tot ik een troostwoord zei:
het huilen ging voorbij
en ze omhelsde mij.
Toen werd het dag.’

‘O wee, –
dat hij er zoveel om gaf,
te kijken, telkens weer.
Hij sloeg mijn deken af,
dan was ik zonder meer
in al mijn armoe bloot.
Dat wonder was toch groot,
dat hij daarvan genoot.
Toen werd het dag.’

Uit: *Lyrische lente. Liederen en gedichten uit het middeleeuwse Europa*. Bert Bakker, Amsterdam, 2000

Een bespreking ervan kan beginnen met een bespreking van de liedstructuur. Eerst in het groot, dan in het klein. De vier strofen beginnen en eindigen met dezelfde regel. Toch valt het lied niet steeds op zichzelf terug; er zit wel degelijk een ontwikkeling in. Loop de verschillende toespelingen op het licht en het dagen na – belangrijke motieven in een lied dat zich in de nacht, vlak voor het begin van de dag afspeelt. Loop de verschillende verwijzingen naar lichamen en lichamelijk contact na – ook een belangrijk motief, natuurlijk, in een liefdeslied.

Wat vinden we nu, acht eeuwen later, van zo'n lied? Is die vreemde mengeling van verdriet, verliefdheid, vergeefsheid en verwondering nog herkenbaar? Of is het gedateerde troubadourslyriek?

Hier volgt een ander liefdesgedicht. Het heeft wel iets van een alba, een dageraadslied, maar de sfeer is wrang. Je zou het als de tegenhanger van het lied van Von Morungen kunnen beschouwen. Het is van de Russische dichter Joseph Brodsky, en het heet 'Debuut', en daar gaat het ook over: over het debuut in de liefde, de eerste liefdesnacht van een jongen en een meisje. De volgende morgen gaan ze in verwarring uit elkaar. Het gedicht is uit 1970. De vertaling is van Peter Zeeman. Hier volgt het eerste deel :

DEBUUT

1

Van de tentamenlast bevrijd, had zij
voor zaterdag een vriendje uitgenodigd;
't was avond, en op tafel stond in 't kaarslicht
de stevig dichtgekurkte rode wijn.

Maar zondagmorgen ving met regen aan;
en de logé sloop, een ervaring rijker,
steels weg en nam zijn kleren van de spijker,
die losjes in het pleisterwerk bleef staan.

Ze pakte van 't bureautje bij de muur
een beker, goot een restje thee naar binnen.
De woning sliep nog op dit vroege uur.
Ze lag in bad en voelde hoe in 't midden

de bodem bladderde, en plotseling
kroop toen de leegte, licht naar badschuim geurend,
haar lichaam in door nog een opening,
die na vannacht bekend was met de wereld.

Hoe oud zou het meisje zijn? Hoe oud zou de jongen zijn? In welk jaargetijde zou het zich afspelen? 'Debuut' is een gedicht dat voor zichzelf spreekt, en tegelijk mooi vanzelfsprekend symbolisch wordt, op allerlei manieren. Zie de stevig dichtgekurkte fles rode wijn – beeld voor allerlei stevig dichtgekurkte gevoelens en verlangens. Zie de overeenkomst tussen het weer en de gemoedsgesteldheid. Vergelijk het afbladderen van de badbodem met het afbladderen van allerlei verwachtingen. Zou je je voor kunnen stellen hoe de stilletjes weggeslopen jongen zich zou voelen? Zo nee, lees dan het tweede deel van het gedicht:

2

De hand, die stil de deur geopend had,
was – hij schrok op – besmeurd; hij stak hem weg en
het geld, nog van de wijn teruggekregen,
liet horen dat het in de voering zat.

De straat was leeg. Er dreven peukjes rond
in 't water, stromend uit de regenpijpen.
Hij zag opnieuw het stucwerk en de spijker,
en van zijn opgezwollen lippen klonk

een vloek. De leegte bleef onaangedaan,
hij bloosde hevig en – bewust van 't vreemde
van zijn gedrag – was door de grond gegaan,
als daar de trolleybus niet was verschenen.

Weer thuisgekomen, kleedde hij zich uit,
niet kijkend naar de sleutel, die nu afhing,
op vele deuren past en stonk naar zweet,
verbijsterd door de allereerste draaiing.

Uit: *De herfstkreet van de havik. Een keuze uit de gedichten 1961-1986*. De Bezige Bij, Amsterdam, 1989

De hand van de stilletjes wegsluipende jongen was besmeurd: waarmee? Wat zou er door hem heen gaan toen hij vloekte? En toen hij moest blozen? Zie de symboliek van loszittende spijker en afhangende sleutel. Zie de overeenkomst tussen de losse spijker en het afbladderende bad in het eerste deel, en de sleutel in het tweede deel.

Het gedicht laat subtiel het dubbelzinnige karakter van deze inwijding in de liefde zien. De jongen en het meisje zijn 'een ervaring rijker', en zijn nu 'bekend met de wereld', maar zij zijn ook iets verloren in deze eerste liefdesnacht. Ze ervaren allebei met zoveel woorden 'leegte' en verwarring en verlegenheid

met zichzelf – een gevoel dat nog het best omschreven kan worden met een woord uit de laatste regel: verbijstering.

In *Het liefste gedicht*, een bloemlezing met volgens de ondertitel 'de favoriete liefdesgedichten van Nederland en Vlaanderen', verschenen ter gelegenheid van Gedichtendag 2001, vindt men allerlei soorten liefdesgedichten en liefdesliederen door elkaar: André Hazes ('Zij gelooft in mij'), Annie M.G. Schmidt ('Margootje'), de anonymus uit de abdij van Rochester in Kent ('hebban olla vogala'), Raymond van het Groenewoud ('Je veux de l'amour') naast P.C. Hooft, W.G. van Focquenbroch, A.C.W. Staring, Mustafa Stitou, Menno Wigman en Hagar Peeters. De honderd opgenomen gedichten zijn het resultaat van een in het najaar van 2000 gehouden lezersenquête waarin gevraagd werd naar het favoriete liefdesgedicht. Hier volgt het gedicht dat in brede kring, in Nederland en Vlaanderen, voor het mooiste, of het beste, of het liefste liefdesgedicht wordt gehouden. De dichter is Hans Andreus:

VOOR EEN DAG VAN MORGEN

Wanneer ik morgen doodga,
vertel dan aan de bomen
hoeveel ik van je hield.
Vertel het aan de wind,
die in de bomen klimt
of uit de takken valt,
hoeveel ik van je hield.
Vertel het aan een kind,
dat jong genoeg is om het te begrijpen.
Vertel het aan een dier,
misschien alleen door het aan te kijken.
Vertel het aan de huizen van steen,
vertel het aan de stad,
hoe lief ik je had.

Maar zeg het aan geen mens.
Ze zouden je niet geloven.
Ze zouden niet willen geloven dat
alleen maar een man alleen maar een vrouw,
dat een mens een mens zo liefhad
als ik jou.

Uit: *Verzamelde gedichten*. Bert Bakker, Amsterdam, 2001

Hoeveel regels telt het gedicht? Hoeveel lettergrepen per regel? Is er eindrijm? Is de ene witregel op een logische plaats aangebracht? Bij gedichten met een zogeheten vrije vorm, zoals dit gedicht van Andreus, wordt de structuur vaak aangebracht door herhalingen. Loop de herhalingen in woordkeus en zinsbouw na, breng de structuur van de opsommingen in kaart. Is die opbouw wat je noemt logisch? Bomen - wind - kind - dier - huizen - stad? Waarom mag wel 'aan een kind' worden verteld 'hoeveel ik van je hield', maar niet aan een mens? Is een kind dus geen mens?

Alles wijst erop, getuige de slotregels, dat 'de mens' moet worden gewantrouwd. Toch wil dit gedicht tegelijk ook beweren dat er nooit een grotere liefde is geweest dan tussen deze twee mensen. Is dat met elkaar in overeenstemming, en is dat te snappen?

Vinden we dit, zoals vele Nederlanders en Vlamingen, inderdaad een prachtig gedicht? Zo ja, en zo nee: is dat uit te leggen?

★ ***TIP***

De tekst en de bespreking van het lied van Von Morungen is overgenomen uit het boek *Lyrische lente. Liederen en gedichten uit het middeleeuwse Europa* (Bert Bakker, Amsterdam, 2000). Het bevat vijfenveertig gedichten en liederen uit het Nederlands en het Duits, het Latijn, het Occitaans, het Frans, het Galicisch-Portugees, het Italiaans, het Engels, het Welsh en het Iers. Ze zijn alle vijfenveertig gekozen en uitgebreid toegelicht door W.P. Gerritsen en vertaald door Willem Wilmink en – indien van toepassing – van de bijbehorende melodieën voorzien. Vijfenveertig kant en klare lessuggesties, voor een groot deel gewijd aan (allerlei vormen van) de liefde. Een van die lessen zou kunnen gaan over de religieuze minne, bijvoorbeeld aan de hand van een gedicht van Hadewych. Dit is het begin van een gedicht van Hadewych, vermoedelijk uit het begin van de dertiende eeuw:

Al droevet die tijt ende die vogheline,
Dan darf niet doen die herte fine
Die dore minne wilt doghen pine.
Hi sal weten ende kinnen al
– Suete ende wreet,
Lief ende leet –
Wat men ter minnen pleghen sal.

In de vertaling van Willem Wilmink:

Nu seizoen en vogels vreugde mijden,
moet het trouwe hart zich blijven wijden
aan een liefde, niet zonder lijden:
het weet en kent maar al te goed
wat zoet is, wat wreed,
wat lief, wat leed
in wat de liefde met ons doet.

Men neemt aan dat Hadewych een begijn is geweest, en men vermoedt dat zij voor een kleine groep gelijkgezinde vrome vrouwen heeft geschreven. Van haar zogeheten strofische gedichten weten we nu dat ze bedoeld waren om gezongen te worden. Het gaat daarin om de *minne*, om mystieke liefdeslyriek, om het verlangen naar eenwording met de goddelijke geliefde. Vorm, taal en beelden zijn ontleend aan de traditionele (aardse, profane) troubadoursliefdeslyriek en aan de ridderromans.

★ ***TIP***

Er is vermoedelijk geen onderwerp waarover zoveel poëziebloemlezingen zijn (en nog steeds worden) samengesteld als de liefde. Zie bijvoorbeeld *De liefste* (ed. Jacob Groot, De Harmonie, Amsterdam, 1981) en *De liefste* (ed. Paul Claes, Meulenhoff/Kritak, Amsterdam/Leuven, 1990) en *Geen dag zonder liefde* (ed. Eddy van Vliet, De Bezige Bij/Poëziecentrum, Amsterdam/Gent, 1994) en *Ik heb de liefde lief* (ed. Willem Wilmink, Prometheus, Amsterdam, 1993) en *Liefde, altijd de liefde* (ed. Adriaan Morriën, Bert Bakker, Amsterdam, 1994) en, ter gelegenheid van Gedichtendag 2001: *Het liefste gedicht. De favoriete liefdesgedichten van Nederland en Vlaanderen* (Podium, Amsterdam, 2001). Het zijn stuk voor stuk ideale bloemlezingen voor allerlei lesvormen en allerlei lessuggesties:

- **lees een bloemlezing en kies je lievelingsliefdesgedicht (en probeer uit te leggen waarom je juist dat gedicht hebt gekozen);**
- **zoek in een van deze bloemlezingen naar een liefdesgedicht dat handelt over: liefdesverdriet / homoseksualiteit / pedofilie / ouderliefde / kinderliefde / dierenliefde / liefde voor het vaderland (of een andere vorm van liefde naar eigen keuze);**
- **maak een lijst van typische liefdesgedichtwoorden;**
- **hoe is de verhouding tussen vrouwelijke en mannelijke dichters, oude en hedendaagse dichters, rijmende en niet-rijmende gedichten in de betreffende bloemlezing.**

III TURDUS VISCIVORUS

Het eerste gedicht dat de meeste mensen, althans in Nederland, te horen krijgen is een dierengedicht:

Slaap, kindje, slaap,
daar buiten loopt een schaap,
een schaap met witte voetjes,
die drinkt zijn melk zo zoetjes,
slaap, kindje, slaap,
daar buiten loopt een schaap.

Het is een voorbeeld van een wiegelied: een lied dat bij het wiegen wordt gezongen, om een kind in slaap te sussen, zoals Van Dale zegt.

Hier volgt een ander wiegelied, uit het dierenrijk. Moeder Stekelvarken zingt haar kind bij het slapengaan toe. Het is van Annie M.G. Schmidt:

STEKELVARKENTJES WIEGELIED

Suja suja Prikkeltje, daar buiten schijnt de maan,
je bent een stekelvarkentje, maar trek het je niet aan,
je bent een stekelvarkentje, dat heb je al begrepen.
De leeuwen hebben manen en de tijgers hebben strepen
en onze tante eekhoorn heeft een rooie wollen staart,
maar jij hebt allemaal stekeltjes en dát is zoveel waard.
Slaap, mijn kleine Prikkeltje, dan word je groot en dik,
dan word je net zo'n stekelvarken als je pa en ik.
Het olifantje heeft een slurf, de beren hebben klauwen,
de papegaai heeft veren, van die groene, van die blauwe,
en onze oom giraffe heeft een héle lange nek,
maar jij hebt allemaal stekeltjes en dat is ook niet gek.
Suja suja Prikkeltje, het is al vreselijk laat,
je bent het mooiste stekelvarken, dat er maar bestaat.
De poezen hebben snorren en daar kunnen ze door spinnen,
de koeien hebben horens en de vissen hebben vinnen,
en onze neef, de otter, heeft een bruinfluwelen jas,
maar jij hebt allemaal stekeltjes, die komen nog te pas.

Uit: *Ziezo*. Querido, Amsterdam, 2000

Het gedicht wordt altijd zonder witregels afgedrukt. Vreemd, want het is een gedicht dat duidelijk in drie delen uiteenvalt: regel 1-6, regel 7-12 en regel 13-18. Het is ook verder een gedicht met een heldere structuur: met herhalingen en hernemingen en opsommingen, een rijmschema, vaste wendingen en lichte variaties daarop. Binnen de drie delen zijn er ook weer vaste onderdelen: een slaapregel (regel 1, 7, 13), een opsomming van eigenschappen van andere dieren (regel 4, 9-10, 15-16), een verwijzing naar de familie (regel 5, 11, 17) en een troostregel (regel 6, 12, 18). Het is niet zo verwonderlijk dat het op muziek is gezet (door P.C.V. Westering).

Het mag een simpel slaapliedje lijken, maar er vallen onderweg nog vragen genoeg te stellen. 'Slaap, mijn kleine Prikkeltje, dan word je groot en dik': sinds wanneer wordt men van slapen groot en dik? Is het biologisch juist dat poezen door hun snorharen kunnen spinnen (regel 15)? Is een otter eigenlijk bruin, en zo ja: heeft hij een fluwelen vacht (regel 17)? Kan een stekelvarken volgens de wetten van de genetica eigenlijk wel tegelijk familie zijn van zowel tante eekhoorn als oom giraffe als neef otter? En wat is in de drie achtereenvolgende delen de bewering van moeder stekelvarken?

Is dit nu een kindergedicht? Of een gedicht voor alle leeftijden? Het is vast geen toeval dat het in 1954 al voorkwam in de bloemlezing *De muze en de dieren*, samengesteld door M. Vasalis, te midden van allerlei andere zogenaamde grotemensengedichten. En het komt ook voor, te midden van allerlei andere soorten gedichten, in 1996 in de bloemlezing *Dieren* van Willem Wilmink. Het lied bevat dus iets waardoor het ook oudere lezers weet te ontroeren. Om te beginnen bevat het al veel te veel tekst voor een simpel suja-suja-lied. Maar ook inhoudelijk is het meer dan alleen een wiegelied. De moeder spreekt hier haar kleine kind moed in. Zij waarschuwt haar kleine zoon of dochter. Zij vertelt hem of haar dat hij of zij zich in het leven soms zal moeten verweren, om niet ten onder te gaan. De kleine zal, zo klinkt hier door, zijn of haar stekels moeten opzetten. Wie goed luistert ('dan word je net zo'n stekelvarken als je pa en ik') hoort hier niet een lief kinderslaaplied, maar een overbezorgd ouderwaarschuwingslied – en dat zullen bloemlezers als Vasalis en Wilmink er vermoedelijk ook in gehoord hebben.

In het volgende gedicht, van Jan Hanlo, speelt een dier ook een belangrijke rol – en ook hier gaat de tekst bijna vanzelf over in muziek. Je zou het een wiegelied kunnen noemen, omdat het vermoedelijk betrekking heeft op een moment vlak voor het slapen gaan, maar dan is het wel een wiegelied voor een nachtbraker. Op grond van het tijdstip, half vijf 's morgens, heeft het ook wel iets van een alba, een dageraadlied:

’s MORGENS

voor Mai

Het was half vijf ’s morgens in April
Ik liep, en floot de St. Louis Blues
Maar ik floot die op mijn eigen wijze
Al fluitend dacht ik: mocht mijn fluiten
gelijken op de zang van de grote lijster
En waarlijk, na enige tijd geleek mijn
fluiten van de St. Louis Blues
op de zang van de grote lijster:
turdus viscivorus

Uit: *Verzamelde gedichten*. G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1999

Hoe zou zoiets gegaan zijn? Wilde Antonio Vivaldi, toen hij voor zijn *Vier Jaargetijden* ‘De lente’ zat te componeren dat de viool klonk als een eerste vogel in april, of ging het omgekeerd: hij hoorde een vogel in het vroege voorjaar fluiten en wilde dat geluid vangen in een compositie? Zo zou je je in het geval van Hanlo ook kunnen afvragen wat er eerder was: het vogelgefluit of de blues? Heeft de bedenker van de St. Louis Blues misschien onbewust een droevig vogelwijsje geïmiteerd? Of zat er ’s ochtends om half vijf een grote lijster in de boom, die zat te luisteren naar een voorbijkomende dichter die zijn eigen verbasterde versie van de St. Louis Blues liep te fluiten, en probeerde de lijster toen de dichter te imiteren, niet wetende dat hij daarmee de St. Louis Blues imiteerde? Het doet er niet echt toe, natuurlijk, maar je zou het je kunnen afvragen – en het is vermoedelijk een vergelijkbare nieuwsgierige instelling die Hanlo tot het schrijven van een gedicht als ‘’s Morgens’ aanzette. Zie ook het vreemde wetenschappelijke slot: ‘turdus viscivorus’ is de officiële Latijnse naam voor de grote lijster.

Is dit nu een grappig vers? Of alleen maar een vreemd vers? Of juist eenzaam?

Tegenover deze lichte poëzie, geschreven in 1948, door de toen 36-jarige Hanlo, staat het veel serieuzere kwatrijn ‘De nachtegalen’, uit 1947, van de toen 59-jarige dichter J.C. Bloem. Ook gesitueerd in een voorjaarsnacht. Ook daarin zingt een vogel.

DE NACHTEGALEN

Ik heb van ’t leven vrijwel niets verwacht,
’t Geluk is nu eenmaal niet te achterhalen.
Wat geeft het? – In de koude voorjaarsnacht
Zingen de onsterfelijke nachtegalen.

Uit: *Verzamelde gedichten*. Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1998

Er is verschil tussen niets en 'vrijwel niets', in regel 1. Kunnen we de logica van regel 1 en regel 2 volgen? Je kunt toch pas *achteraf* weten dat geluk niet te achterhalen is? Hoe kun je dan van tevoren al 'vrijwel niets' verwachten? En wat is dat voor troost die Bloem in de slotregels vindt? Kunnen we ons daar eigenlijk iets bij voorstellen?

Sommige lezers willen in die nachtegalen graag de symbolen voor dichters zien: zangers van mooie liederen. En in de koude voorjaarsnacht zien ze dan een symbool voor de moeilijke omstandigheden waarin poëzie ontstaat: kou, duisternis. Poëzie, 'onsterfelijke' poëzie, zou dan de troost zijn voor het (vrijwel) ontbreken van geluk in het leven. Opnieuw: is daar iets bij voor te stellen?

Het volgende gedicht is van Martinus Nijhoff. Het heet 'De vogels' en daar gaat het ook over, in het eerste deel: over vogels die om kruimels komen bedelen bij fabrieksarbeiders die in de open lucht gaan pauzeren. Zoals het hoort bij een sonnet verandert er in het midden iets: dan komen er andere vogels het gedicht binnengevlogen:

DE VOGELS

De arbeiders der fabriek aan de overkant
gaan, als de stoomfluit schaften heeft gefloten,
op een terrein, door muren ingesloten,
voetballen, vechten, eten. Onderhand
verzamelen de vogels langs de goten.
De hemel vraagt om kruimels van het land.
Reeds zwenkt de meeuw naar de uitgestoken hand,
en bij de schoen zijn mussen toegeschoten.

Andere vogels hebben het niet zo.
Ik heb hen vaak op de brug gâgeslagen,
zij haalden brood op het stempelbureau.

Als die om kruimels van de hemel vragen,
een bioscoop, een fiets, een radio,
dan geven antwoord tank en pantserwagen.

Uit: *Verzamelde gedichten*. Bert Bakker, Amsterdam, 2001

Het gedicht is geschreven in de eerste maanden van 1932. Het verscheen in mei 1932 in het tijdschrift *Helikon*, toen nog onder de titel 'Fabriek en dorpsschool'.

Een eerste bespreking van dit sonnet zou wat van de historische achtergronden (crisisjaren, armoede, werkloosheid, bijstand) kunnen verhelderen. Wat is een stoomfluit? Let op het verschil tussen de stoomfluit en het vogelgefluit (industrie versus natuur). Wat is schaften? Let op de tegenstelling tussen de gevangenschap van de arbeiders (die zelfs in hun pauze nog door muren ingesloten zijn) en de vrijheid van de vogels. Maar er zijn ook overeenkomsten: beiden moeten eten.

Wat is, in het tweede deel, een stempelbureau? Met ‘een bioscoop’ is vermoedelijk een bioscoopkaartje bedoeld. Let op de tegenstelling tussen boven- en onderkant van het sonnet, tussen ‘de hemel vraagt om kruimels van het land’ (regel 6) en ‘als die om kruimels van het land vragen’ (regel 12).

De slotregel luidde in de eerste vijf drukken van de bundel *Nieuwe gedichten* (1934 tot en met 1946) ‘komt de cavalerie de hoek om jagen.’ Vermoedelijk wilde Nijhoff zijn gedicht moderniseren, en verving hij daarom de cavalerie door tank en pantserwagen. Willem Wilmink vond, in zijn inleiding bij zijn bloemlezing *Dieren*, die eerdere regel een ‘veel sterkere regel’. Vinden wij dat ook?

★ *TIP*

In de bloemlezing *Dieren*, verzameld en ingeleid door Willem Wilmink (Prometheus, Amsterdam, 1996), is veel geschikt materiaal voor een dierengedichtles te vinden. Een opdracht zou kunnen zijn: zoek in de bundel van Wilmink, of waar dan ook, een diergedicht dat je mooi vindt. Of: maak met een groep of met de hele klas een dierentuin van gedichten.

★ *TIP*

Maak een limerick of een kort versje op een dier; zie voor tientallen voorbeelden de poëzie van Kees Stip.

★ *TIP*

Probeer eens een gedicht te vinden tegen de bonthandel, tegen de bio-industrie, tegen de slacht, tegen de jacht, tegen het vastknopen van kleine hondjes aan grote bomen in donkere bossen in vakantietijd – of juist het tegenovergestelde.

★ *TIP*

Zoek gedichten over fabeldieren, mythologische dieren, onzindieren, humordieren – en maak daarmee een verzonnen-dieren-tuin, een fabelzoo.

Wat nog meer te doen met poëzie

★ *TIP*

Poëzie vind je ook veel op internet. Via Kennisnet is bijvoorbeeld de poëziesite *Dichter in het web* op te zoeken. *Dichter in het web* is bedoeld om via een interactief programma de kennis van leerlingen over gedichten te vergroten, en daarmee ook het plezier in het lezen ervan. De website geeft informatie over vorm en inhoud, en over historische en biografische achtergronden van specifieke gedichten. *Dichter in het web* is van start gegaan met vier gedichten: Huub Beurskens' 'Krullen in de avondlucht', Herman Gorters 'In de zwarte nacht is een mensch aangetreden', Martinus Nijhoffs 'Impasse' en Paul van Ostaijens 'Mobile'. Deze site wordt binnenkort aangevuld met gedichten van o.a. Gerrit Kouwenaar, Rutger Kopland en Menno Wigman.

Dichter in het web is speciaal bedoeld voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Voor docenten is een handleiding bijgevoegd voor het gebruik van het programma. Webadres: http://dichterinhetweb.kennisnet.nl.

★ *TIP*

Het is aardig om met de klas een eigen bloemlezing samen te stellen. Deel veel dichtbundels en bloemlezingen uit en laat iedereen een of twee gedichten kiezen. Die worden gefotokopieerd en gebundeld waardoor een eigen klasse-bloemlezing ontstaat die in volgende lessen gebruikt kan worden. Als er in de klas kinderen met verschillende achtergronden zitten zijn, is het misschien aardig om elk kind een, al dan niet vertaald, gedicht uit zijn eigen taalgebied te laten uitzoeken.

★ *TIP*

Het is altijd bijzonder om dichters hun eigen gedichten te horen voorlezen. Bij uitgeverij De Harmonie verschenen diverse cd's met dichtersstemmen en uitgeverij Querido heeft verschillende cassettebandjes uitgebracht waarop dichters zichzelf lezen. Lucebert is bijvoorbeeld een dichter die heel meeslepend leest.

★ *TIP*

Bespreek in de klas hoe een gedicht eigenlijk voorgelezen moet worden (misschien ook aan de hand van stemmen van dichters), wat ouderwets klinkt, wat mooi. Laat gedichten op verschillende manieren voorlezen: kortaf, gevoelig, stotterend, met de nadruk op de versregel of juist alsof het proza is et cetera.

Een moderne manier van poëzie voordragen is de Poetry Slam, waarbij wordt gestreden om de beste voordracht. Zo'n slam is goed te organiseren met de klas of met de school: een aantal leerlingen draagt een gedicht voor en de rest van de klas, het publiek, mag bepalen wie de meest aansprekende voordracht heeft.

★ *TIP*

Het is mogelijk om via de Stichting Schrijvers, School, Samenleving een dichter uit te nodigen die komt voorlezen en die ook iets kan vertellen over wat gedichten schrijven eigenlijk is.

Ter voorbereiding op zo'n dichtersbezoek kan met de klas het werk van een dichter gelezen worden. Mogelijk kan een gedicht van één van de dichters uit deze lesbrief daartoe een aanzet geven.

★ *TIP*

Via Stichting Plint zijn ansichtkaarten met gedichten voorzien van een illustratie te bestellen. Ook geeft Plint affiches uit om op te hangen in de klas.

Colofon

Deze lesbrief is een uitgave van Stichting Poetry International en vzw Behoud de Begeerte, ter gelegenheid van de derde Gedichtendag op donderdag 31 januari 2002.
Tekst: Guus Middag
Redactie: Poetry International
Vormgeving: Steven Boland
Druk: Graféno, Rotterdam

VSB FONDS drukkerij Graféno bv

De lesbrief werd mogelijk gemaakt dankzij het VSB Fonds en drukkerij Graféno.

De derde Gedichtendag is mogelijk gemaakt dankzij het Ministerie van OCenW, De Taalunie, PCM uitgevers, de Nederlandse Spoorwegen, Bert Schierbeekfonds, Conamus, de Boekenbon, uitgeverij De Bezige Bij, *NRC Handelsblad* en de NPS

De lessuggesties zijn verspreid naar scholen in het voortgezet en secundair onderwijs. Nabestellen is niet mogelijk. Alle informatie uit deze lesbrief is tevens beschikbaar via www.poetry.nl/gedichtendag.

Gedichtendag is een jaarlijks terugkerend evenement op de laatste donderdag van januari. Ieder jaar wordt een lesbrief uitgegeven. Wij zouden u dankbaar zijn wanneer u uw suggesties voor verbeteringen of aanvullingen aan ons zou laten weten. U kunt die sturen naar:

Nederland:
Stichting Poetry International
Gedichtendag
William Boothlaan 4
3012 VJ Rotterdam
e-mail: gedichtendag@poetry.nl

Vlaanderen:
vzw Behoud de Begeerte
Congresstraat 67
2060 Antwerpen
e-mail: gedichtendag@begeerte.be